

Игор Лазаренко/Igor Lazarenko

ПЛОМБА НА АРЕОБИНД, ЕПАРХ И КОМЕРКИАРИЙ ОТ VI ВЕК

Plomb d'Areobindus, eparchos et commerciarus de VI s.

Dans l'article on a commenté et décrit un plomb de VI s. de l'eparchos et commerciarus Aréobindus, trouvé dans l'endroit Djanavara près de Varna (fig. 1). Comme les commerciarus ont contrôlé l'importation et le commerce avec soie en Byzance, on peut accepter que le plomb provient d'un rouleau d'étoffes en soie, fournis dans un monastère protochrétien qui se trouvait à cet endroit.

a une correspondance du poste avec Aréobindus, qui d'après l'inscription des autres plombs est commerciarus de Tyre avant 565 (fig. 2) et avec Aréobindus qui d'après trois ou quatre nouvelles de Justien I était eparchos de Constantinople et après, une ou deux fois eparchos de prétoire (Jus. Nov.No 145 de 8 février 553, No 146 sans date et No 147 de 15 avril 553, No 143 de 21 mai 563) (fig. 3). C'est pourquoi il est possible qu'il soit question d'une même personne, occupant consécutivement ou en même temps les hauts postes d'Etat. Selon le fait si les plombs d'Aréobindus sont d'une ou de quelques étapes dans sa carrière on peut formuler différentes hypothèses du lieu où il était eparchos et commerciarus et la période pendant laquelle il occupait ces postes:

- 1) eparchos et commerciarus de Tyre avant 565;*
- 2) ex-eparchos de Constantinople, ex-eparchos de prétoire et commerciarus de Tyre après 553 et avant 565 ou pendant 564/5;*
- 3) eparchos et commerciarus de Constantinople avant le février 553;*
- 4) eparchos de prétoire et commerciarus de préfecture Est pendant 553;*

Cependant on ne peut que supposer où Areobindus était eparchos et commerciarus, mais le plomb mérite l'attention car il est l'un des plus anciens plombs des commerciarus. Pareils exemplaires de VI s. sont rarement rencontrés et jusqu'à maintenant manquait l'information de leur trouvaille en Bulgarie.

Сред византийските сфрагистични паметници има една група, които условно са наречени „датирани“. Първоначално за датирани печати (отпечатьци от печати) са приемани печатите на длъжностни лица, върху които има фигури на императори

и са отбелязани индиктиони. Такива печати са използвани от втората половина на VI в. до средата на IX в.¹ По-късно групата на датирани печати се разширява и в нея се включват печатите на императори и на различни държавни служители и духовни лица, за които се знае точно или с приблизителна точност кога и къде са заемали съответната длъжност или църковен пост². Датировката и иконографията на тези печати е ориентир за хронологията на другите византийски печати и затова е от значение групата на датирани печати постоянно да се увеличава, а тяхната хронология да се прецизира.

По-рано обособената група датирани печати е съставена в по-голямата си част от печати на комеркиарии³. Длъжността *κομμερκιάριος* се появява във Византия в началото на VI в. Комеркиариите са отговаряли за пари и ценности, които са принадлежали на държавата и по-конкретно за производството и търговията с коприна в империята. Тъй като коприна е била внасяна от Персия, а най-голямото производство на копринени тъкани традиционно е било в градовете Антиохия, Тир и Бейрут, първите комеркиарии са били разположени в големите градове в източните предели на Византия⁴. В много случаи комеркиариите са заемали и някаква друга длъжност. Така печатите им, в които е описано тяхното служебно положение и са посочени индиктиони, се превръщат в първоизточник на точна информация за името на конкретния служител, длъжностите му и времето, по което той ги е заемал. Често пломбите с отпечатък от печата на комеркиарии са били поставяна върху плата, с който е опакована балата с копринени тъкани. Тези отпечатъци са от едностранни печати. Затова на достигналите до нас пломби има изображения и надпис само от едната страна, а на гърба им има следи от нишки. Една такава пломба се пази в сфрагистичната колекция на Археологически музей–Варна.

Описание на пломбата:

Лице: В горната половина на отпечатъка има бюст на император без брада, насреща. Облечен е с хламида и носи диадема. От двете страни на главата му се виждат вертикални хасти, може би части от кръстове. Под гърдите му има малък равнораменен кръст, от двете страни на който са разположени хоризонтално неясни изображения⁵.

В долната половина на отпечатъка е изписан надпис на три реда:

ΑΡΕΟΒΙΝΔΥ
ΕΠΑΡΧΥΚΑ[Ι]
ΚΟΜΜΕΡΚΙ

Ἀρεοβίνδου ἐπαρχοῦ καὶ κομμερκι[αρίου].

Превод: На Ареобинд, епарха и комеркиария.

Опако: Изпъкнала повърхност без изображение, със следи от нишки от плата, върху който е била поставена пломбата.

Pb; тегло – 3,63 г; диаметър – 14/17 мм; инв. №VIII 242; местонамиране – местността Джанавара над кв. Аспарухово, Варна; обр. 1.

Непубликувана.

Паралели: Няма точен паралел сред познатите ми пломби на комеркиарии, но са известни две пломби с отпечатък от един и същ печат, на който са изписани имената Михаил, Марин и Ареобинд и е посочено, че те са комеркиарии на Тир (обр. 2). На този печат буквите I и N в името на Ареобинд са с разменени места. Пломбите са датирани преди 565 г.⁶

Датировката на отпечатъка от варненската колекция трябва да се търси след появата на длъжността комеркиарий около 500 г. и преди 614 г., когато околностите на Одесос са била опустошени от авари или славяни и до идването на българите през 80-те години на VII в. са останали необитаеми или много слабо населени⁷. Хронологическите граници могат да се ограничат още благодарение на някои особености в изображението на императора, който е представен насреща и е без брада. Той не може да е Анастасий I (491–518 г.) или Юстин I (518–527 г.), защото на византийските монети императорът започна да се представя насреща при датиранияте емисии на Юстиниан I (527–565 г.), сечени след 538/9 г.⁸, нито Фока (602–610 г.) или Ираклий (610–641 г.), защото те са с бради. Така възможностите се свеждат до Юстиниан I след 538/9 г., Юстин II (565–578 г.), Тиберий II Константин (578–582 г.) и Маврикий Тиберий (582–602 г.).

От надписа на пломбата се разбира, че Ареобинд е бил едновременно епарх и комеркиарий. Не става ясно обаче какъв епарх е бил, нито къде е бил комеркиарий. През VI в. гръцката длъжност епарх е съответствала на латинската префект и на печата под епарх е можело да се разбират различни висши граждански длъжности – епарх на града, т.е. на Константинопол (*Praefectus Urbi*), епарх на Александрия (*Praefectus Augustalis*)⁹, епарх на претория (*Praefectus Praetorio*) или епарх на войската, който е бил главен интендант на армията. В официални документи и върху печати, включително и на комеркиарии, понякога е посочвано, че техният собственик е бивш епарх, но не винаги се уточнява какъв епарх е бил.

В различни писмени, епиграфски и сфрагистични източници от VI в. се споменават седем личности, почти всички съвременници на Юстиниан I, които са носели името Ареобинд¹⁰, но само двама са посочени като заемащи някоя от длъжностите на епарх или на комеркиарий.

Три от юстиниановите новели (*Jus. Nov.* №145 от 8 февруари 553 г., №146 без дата и №147 от 15 април 553 г.) са изпратени до Ареобинд, който е епарх на претория, по-конкретно префект на префектура Изток, а преди това е бил епарх на Константинопол (Обр. 3). През 563 г. същият или друг Ареобинд е бил префект на претория, но не на префектура Изток, и като такъв е получател на друга новела от Юстиниан I (*Jus. Nov.* №143 от 21 май 563 г.)¹¹.

Както стана дума по-горе, човек на име Ареобинд е бил комеркиарий на Тир преди 565 г.¹². С някой Ареобинд е свързан още един комеркиарий, чието име не е известно. В запазената част от текста на надгробен надпис от Ерусалим пише, че починалият комеркиарий е племенник на Ареобинд. Въпреки дискусията

около датировката на надписа се допуска, че споменатият в него Ареобинд е бил префектът на префектура Изток, до който е писал император Юстиниан през 553 г.¹³

Епархът и комеркиарият Ареобинд има длъжностно съответствие както с Ареобинд, който според надписа от пломбите е комеркиарий на Тир, така и с Ареобинд, който според новелите на Юстиниан I е бил епарх на Константинопол, а след това един или два пъти епарх на претория. Затова е възможно да става дума за едно и също лице, заемало последователно или едновременно високите държавни постове. В зависимост от това дали се приеме, че печатите на Ареобинд са от различни етапи в кариерата му или са от едно и също време, могат да се формулират различни хипотези за мястото, където той е бил епарх и комеркиарий, и времето, когато е заемал тези длъжности.

Може ли епархът и комеркиарий Ареобинд да е онзи Ареобинд, който заедно с Михаил и Марин е бил комеркиарий на Тир? Еднаквото име и длъжността комеркиарий позволяват допускането, че става дума за едно и също лице, което в даден момент е съвместявало двете длъжности в Тир. В подкрепа на такова предположение е една пломба само с името на Марин, където той отново е представен като комеркиарий на Тир (Обр. 4)¹⁴. Тя показва, че освен общ печат, вероятно на самото ведомство, всеки от тримата комеркиарии е имал и личен служебен печат. Проблемът е, че на печата на Ареобинд не е било гравирано името на мястото, където той е епарх и комеркиарий. Затова Тир не бива да се приема като единствена възможност, още повече, че досега не е документирана длъжността епарх на Тир.

Това несъответствие би отпаднало, ако Ареобинд беше посочен на печата си като бивш епарх. Тогава можеше да се приеме, че той, след като е бил епарх на Константинопол преди февруари 553 г. и епарх на претория през 553 г., е бил назначен за комеркиарий в Тир. При такава хипотеза печатите с името Ареобинд трябва да се датират след 553 г. и преди 565 г.

Същата хипотеза, но с по-късна дата, може да се повтори и за Ареобинд, който е бил префект на претория през 563 г. Тогава печатите трябва да се изготвени в 564/5 г.

Съдържанието на надписа върху публикуваната тук пломба предполага и друго тълкуване. За да не се изпише името на града или на областта върху печата на Ареобинд, може да се предложат две обяснения. Едното е, че мястото се е подразбидало, което е най-подходящо за столицата Константинопол, а другото е, че той не е бил епарх и комеркиарий на конкретен град или област, а е съвместявал двете длъжности на висше държавно ниво.

При такива допускания епархът и комеркиарий Ареобинд отново може да бъде отъждествен с онзи Ареобинд, който е бил епарх на Константинопол преди февруари 553 г. и епарх на претория на префектура Изток през февруари – април 553 г. Всяка от двете длъжности предполага той да бъде и комеркиарий.

Ако печатът е от времето, когато той е епарх на града, логично е да се заключи, че е бил комеркиарий на Константинопол. Това поставя въпроса кога е

учредена комеркиариата в столицата на Византия. Най-ранният известен печат на константинополски комеркиарий е от 688/9 г.¹⁵ Не е известно преди тази година в столицата да е имало комеркиария, но това не е невъзможно. От „Тайната история“ на Прокопий се знае, че още преди Юстиниан I корабите са напускали Константинопол само след като са получили разрешение и печати от служители във ведомството на магистъра на официте, а при Юстиниан I на протоците към Черно море и към Средиземно море са настанени държавни митници (Procop., Hist. arc., XV, 2–6)¹⁶. Под държавен контрол е била търговията с копринени тъкани в столица (Procop., Hist. arc., XV, 13–26)¹⁷, както и самото производство на коприна (Procop., De bello Goth., IV, 17, 1–8)¹⁸. Затова може да се предполага, че по юстинианово време вече е имало комеркиария в Константинопол, и да се допусне, че Ареобинд като епарх на града е бил и негов комеркиарий. При такава интерпретация на надписа от печата следва да се приеме, че комеркиариата в Константинопол е създадена при Юстиниан I и Ареобинд е най-ранният константинополски комеркиарий, засвидетелстван по сфрагистичен път.

Тази версия изключва възможността печатите на Ареобинд, епарх и комеркиарий, и на Михаил, Марин и Ареобинд, комеркиарии на Тир, да са от едно и също време, но при нея пак може да става дума за един и същ Ареобинд, който последователно е бил комеркиарий в Константинопол преди февруари 553 г. и в Тир след април 553 г.

Как може да бъде обвързана длъжността епарх на претория на префектура Изток с длъжността на комеркиарий? Този епарх е имал големи административни и финансови правомощия в префектурата, която обхващала диоцезите Египет, Ориент, Понт, Азия и Тракия. Повечето комеркиарии през VI в. са се намирали в източната част на империята и макар да липсват конкретни сведения, най-вероятно са били пряко подчинени на епарха на претория на префектура Изток. По този начин той може да е имал функции и отговорности на комеркиарий, но не на град или област, а в качеството на началник на всички комеркиарии в префектурата. Затова предполагам, че когато на печатите се споменават двама или трима комеркиарии, само единият е бил комеркиарий на конкретното място, а другият или един от другите двама е бил епарх на претория на префектура Изток. Така печатите на Ареобинд, епарх и комеркиарий, и на Михаил, Марин и Ареобинд, комеркиарии на Тир, може да са от времето, когато Ареобинд е бил префект на префектура Изток. Единият е бил личен печат на Ареобинд и на него е упомената длъжността му епарх (на претория), а другият е бил на комеркиарията в Тир. На втория печат името на Ареобинд фигурира не защото е бил комеркиарий на Тир, а защото тогава той е бил епарх на претория на префектура Изток. Ако се приеме тази възможност, изготвянето на двата печата с името на Ареобинд – неговият личен и на комеркиарията в Тир, отново трябва да се датира преди 8 февруари 553 г., като използването им ще е продължило и след тази дата, поне до края на април 553 г.

Въпреки че само може да се предполага къде Ареобинд е бил епарх и комеркиарий, подпечатаната от него плomba заслужава внимание, тъй като е една

от най-ранните пломби на комеркиарий. Такава екземпляри от VI в. се срещат рядко и досега нямаше информация да са намирани в България.

Пломбата е случайна находка, но хронологически добре се вписва в археологическата картина на местността Джанавара край Варна. На това място през VI в. е бил изграден един от най-емблематичните за Западното Черноморие християнски храмови комплекси¹⁹. По своята архитектура той намира точни паралели в Сирия²⁰ и се приема, че е свързан с преселници от Близкия Изток, които са имали своя религиозна община в Одесос²¹. Скъпите реликварии, които са намерени в криптата на храма²², красивата мозаична украса на пода²³ и малкото оцелели до наши дни мраморни архитектурни и декоративни елементи показват, че ранновизантийският манастир е бил строен и украсяван без да се пестят средства. Може да се приеме, че копринените платове, които са били в балата, запечатана от епарха и комеркиарий Ареобинд, са донесени в Одесос именно за този храм. Пломбата е поредното материално свидетелство за контактите на града с източните провинции на византийската империя и по-конкретно за внос на коприна от тях.

БЕЛЕЖКИ

¹ Zacos, G., A. Veglery. Byzantine Lead Seals. Vol. I. Basel, 1972, p. 131.

² Oikonomides, N. A Collection of Dated Byzantine Lead Seals. Washington, D.C., 1986.

³ Zacos, G., A. Veglery. Op. cit., 131–363; Oikonomides, N. A Collection of Dated..., 19–55; Oikonomides, N. Silk Trade and Production in Byzantium from the Sixth to the Ninth Century: The Seals of Kommerkiarioi. – In: Dumbarton Oaks Papers. Washington, 1986, 33–53.

⁴ Oikonomides, N. Silk Trade and Production in Byzantium..., 33–34; Йорданов, И. Печатите на комеркиарията Девелт. – Поселищни проучвания, 1992, 2, 22–23; Oikonomides, N. The Kommerkiarios of Constantinople. – In: Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life. Ed. Nevra Necipoglu. Leiden, 2001, p. 235.

⁵ Пломбата не е реставрирана и консервирана. След почистване на нейната повърхност вероятно ще се видят детайли от изображението, които сега са под окисления слой.

⁶ Oikonomides, N. A Collection of Dated..., 19–21, nos. 2-3.

⁷ Лазаренко, И. Нумизматични данни за датиране опожаряването на Одесос по времето на император Ираклий. – Известия на Народния музей – Варна, 34–35 (49–50), 1998–1999, 150–166.

⁸ Restle, M. Kunst und byzantinische Münzprägung von Justinian I bis zum Bilderstreit. Athen, 1964, S. 17; Whitting, Cf. Ph. Die Münzen von Byzanz. Friburg, 1973, S. 108; Христова, З. Основни моменти в развитието на медното византийско монетосечене VI–X в. – Нумизматика, 1985, 3, с. 26.

⁹ Епархът на Александрия в Египет, подобно на епарха на Константинопол, е бил пряко подчинен на императора. Длъжността е известна под имената епарх на Александрия, архонт на Александрия, префект на Египет, префект августал, викарий на диоцез Египет.

¹⁰ През 503 г., по време на войната между Византия и Персия, военачалник на име Ареобинд е бил стратег на Изтока и един от четиримата главнокомандващи на византийската

армия. През 506 г. той е консул, а през 512 г., по време на въстание в Константинопол, е предлаган от народа за император, но е отказал и е напуснал града. За него вж. Просор., *De bello Persico*, I. 8. 1, 10, 11; 9, 1. – **Прокопий Кесарийски**. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история. Санкт-Петербург, 1998, с. 24 и 383, бел. 60. За други шест византийци и варвари от VI в., които са се казвали Ареобинд, вж. **Martindale, J. R.** *The Prosopography of the Later Roman Empire*. Vol. IIIA, A.D. 527–641. Cambridge, 1980, 107–111.

¹¹ **Martindale, J. R.** *Op. cit.*, p. 110 (Ареобинд 4).

¹² **Oikonomides, N.** *A Collection of Dated...*, 19–21, nos. 2–3; **Martindale, J. R.** *Op. cit.*, p. 111 (Ареобинд 6).

¹³ **Martindale, J. R.** *Op. cit.*, p. 110 (Ареобинд 4).

¹⁴ **Oikonomides, N.** *A Collection of Dated...*, p. 21, no. 4.

¹⁵ **Oikonomides, N.** *The Kommerkiarios of Constantinople*, p. 239.

¹⁶ **Ангелов, Д., П. Тивчев** (съст.). Подбрани извори за историята на Византия. София, 1970, 29–30.

¹⁷ Пак там, 30–31.

¹⁸ Пак там, 31–32.

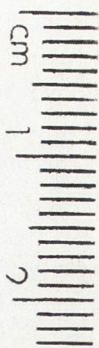
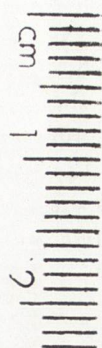
¹⁹ **Минчев, А.** Ранното християнство в Одесос и околностите му. – Известия на Народния музей – Варна, 22 (37), 1986, 36–38; **Минчев, А.** Спасителни разкопки на раннохристиянската църква в м. „Джанавара“ край Варна. – Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 500–503.

²⁰ **Якобсон, А. Л.** О периодизации раннесредневековой архитектуры Болгарии (V–VI вв.). – Краткие сообщения Института археологии АН СССР, 172, 1982, 47–49.

²¹ **Бешевлиев, В.** Старохристиянските надписи от Варна като исторически извор. – Известия на Народния музей – Варна, 19 (34), 1983, 31–32; **Минчев, А.** Ранното християнство в Одесос..., с. 37.

²² **Minchev, A.** *Early Christian Reliquaries from Bulgaria (4th–6th century AD)*. Varna, 2003, 15–18, 45–46.

²³ **Минчев, А.** Две раннохристиянски мозайки с източни мотиви от Варненска област. – В: Християнската идея в историята и културата на Европа. Варна, 2001, 53–54.

Обр. 1. Пломба на Ареобинд, епарх и комеркиарий.

Μιχαήλ, Μαρί[νου], Ἀρεοβνίδου κο[μ(μερκιαρίων)] Τύρου.

Обр. 2. Пломби на Михаил, Марин, Ареобнид (Ареобинд), комеркиарии на Тир (по Oikonomides, N. A Collection of Dated Byzantine Lead Seals, p. 20, nos. 2–3).

Areobindus 4

PPO Orientis 553; ?PPO 563

PPO (ORIENTIS), EX PRAEFECTIS VRBIS ET MVM a. 553 Feb. 8–April 15: a. 553 Feb. 8, Just. *Nov.* 145 (addressed 'Ἀρεοβίνδῳ ἐπάρχῳ πραιτωρίων καὶ ἀπὸ ἐπάρχων τῆς εὐδαίμονος πόλεως καὶ στρατηλάτῃ; the *Authenticum* calls him 'gloriosissimo pp.'), *Nov.* 146 ('Ἀρεοβίνδῳ τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἐπάρχῳ πραιτωρίων; *Auth.* 'pp.'); a. 553 April 15, *Nov.* 147 ('Ἀρεοβίνδῳ τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἐπάρχῳ τῶν ἱερῶν πραιτωρίων τῆς ἑω καὶ ἀπὸ ἐπάρχων τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως καὶ στρατηλάτῃ; *Auth.* 'pp.'). Author of a prefectorial *forma* (τύπος 'Ἀρεοβίνδου);

Обр. 3. Пасажи от новели №145, 146 и 147 на Юстиниан I до Ареобинд, префект на претория (на префектура Ориент) и бивш префект на града (на Константинопол) (Ареобинд 4 по **Martindale, J. R.** *The Prosopography of the Later Roman Empire*. Vol. IIIA, A.D. 527–641, p. 110).

Μαρίνου πανευ[φή(μου)] κομμε[ρ(κισαρίου)] Τύρ[ου].

Обр. 4. Пломба на Марин, комеркиарий на Тир (по **Oikonomides, N.** *A Collection of Dated Byzantine Lead Seals*, p. 21, no. 4).